

3.1.

ČASOPIS ZA PROSVJETU

Uredništvo *Kaja* ne samo da je od samih početaka izlaženja časopisa balansiralo ravnomjernu zastupljenost različitih područja (starija i novija kajkavska književnost, povijest i suvremenost, umjetničke znamenitosti, narodni običaji itd.) u svakom broju, nego je već od drugog godišta počelo i s priređivanjem monotematskih brojeva o pojedinim ličnostima, događajima ili lokalitetima kajkavske Hrvatske. Ti su brojevi priređivani kao svojevrsni multidisciplinarni zbornici o određenoj temi, a njihovo priređivanje bilo je motivirano, kako je objasnio Draganić, koji je i osmislio takav model, činjenicom da većina fenomena o kojima su objavljeni ti “namjenski” brojevi, pogotovo manja mjesta, nisu dotad imali “knjigu o sebi” pa je *Kaj* želio nadoknaditi taj nedostatak¹³⁸. Osim toga, Draganić navodi da se koncept izdavanja “namjenskih” brojeva pokazao kao dobar “to više što su naprosto sve općine pokazale velik interes i spremnost na suradnju” te se na taj način pojavljuju i novi suradnici iz tih krajeva, a time je i “znatno povećan broj pretplatnika i kupaca”, što je bio i razlog više da se započne, ali i ustraje u praksi priređivanja takvih brojeva¹³⁹. Prije nego pogledamo o čemu su sve priređivani namjenski brojevi, valja napomenuti kako ćemo u ovaj pregled uključiti samo one brojeve koji su u potpunosti posvećeni samo jednoj temi (geografskom prostoru, događaju, ličnosti itd.), a ne brojeve koji imaju jednu dominantnu temu, a ostatak je sadržaja posvećen drugim temama.

Najveći broj “namjenskih” svezaka posvećen je mjestima i regijama kajkavske Hrvatske. Tako su brojeve “o sebi” dobili: Zaprešić, (5/1969), Đurđevac (6/1969), Zlatar Bistrica (9/1969),

---

¹³⁸ Baldani, Juraj: *Dvadeset četiri pitanja uz dvadesetčetvrti broj časopisa “Kaj”*. Str. 92.

¹³⁹ Isto.

Donja Stubica (2/1970), Ludbreg (3-4/1970), Klanjec (5/1970, 3/1979), Samobor (3-4/1971), Sesvete (6/1971), Sv. Ivan Zelina (7-8/1971), Zagreb (7-8/1972, 7-8/1974, 3-5/1977; 2/1978, 2/1979, 6/1984), Novi Marof i Varaždinske Toplice (4-5/1973), Velika Gorica (5-6/1974), Jastrebarsko (1-2/1975), Ozalj (9-11/1976), Svetice (9-10/1977), Karlovac (4/1979), Lepoglava (6/1979, 2/1981, 5/1982, 3-5/1988), Zabok (1/1980), Dugo Selo (4/1981), Krapina (1/1982), Križ (4-5/1984) i Pregrada (2-3/1985). Od pojedinačnih fenomena, posebni brojevi posvećeni su prehrambenoj industriji *Podravka* iz Koprivnice (2/1982), INA petrokemiji iz Kutine (1/1986) te povijesti Obrtne škole u Zagrebu (3/1982). U tim monotematskim brojevima posvećenima mjestima i regijama kajkavske Hrvatske obično se donose prilozi o suvremenosti pojedinog kraja, i to kako o privredi i ekonomiji, tako i društvenom i kulturnom životu, te prilozi o povijesti tih područja, ali i etnologiji, geografiji, kulturnoj i spomeničkoj baštini i ostalim znamenitostima. Nerijetko se donose i intervjui s vodećim ljudima u lokalnoj upravi ili kojom drugom istaknutom lokalnom ličnošću. Posebna pažnja uglavnom se posvećuje i kako starijim, tako i suvremenim (kajkavskim) književnicima iz tih područja, o kojima se donose kritike i članci ili čije se stvaralaštvo predstavlja.

Što se tiče povijesnih događaja, čak tri monotematska broja *Kaja* posvećena su Seljačkoj buni iz 1573. (2/1969, 1-2/1973, 3-4/1974) te jedan općenito revolucionarnim tradicijama u Zagorju i Prigorju (1/1984). Velik broj monotematskih svezaka *Kaja* posvećivan je i istaknutim kajkavskim književnicima, odnosno književnicima iz kajkavske Hrvatske. Tako su svoje brojeve dobili Dragutin Domjanić (9/1968), Ksaver Šandor Đalski (9/1970), Baltazar Adam Krčelić (5/1971), Zrinski i Frankopani (9/1971), Ante Kovačić (9/1972), Ljudevit Gaj (10/1972), Janko Leskovar (1/1974), Juraj Habelić (10/1974), Stjepan Draganić (2/1983), Juraj Mulih (5-6/1983) i Mihovil Pavlek Miškina (1-2/1987). Poseban tip monotematskih brojeva činili su oni u kojima težište čine istaknute ličnosti i njihov zavičaj: Mihovil Pavlek Miškina i Podravina (12/1968), Josip Slavenski i Međimurje (10/1969), obitelj Drašković

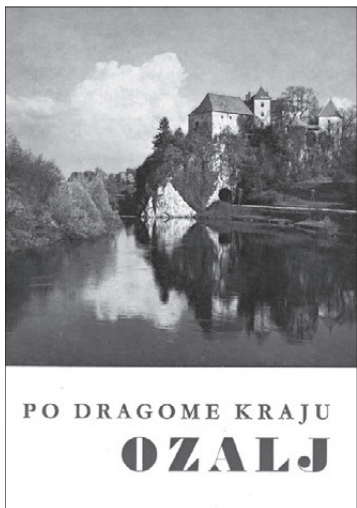
i trakošćanski kraj (11/1972) te Miroslav Krleža i Zagreb (8-9/1973). Od neknjiževnih ličnosti, zasebni brojevi posvećeni su Branimiru Gušiću (8/1975) i Josipu Brozu Titu (2/1980), obojici povodom njihove smrti.

Kao što je vidljivo iz ovog pregleda, multidisciplinarni su zbornici priređivani samo u prvih petnaestak godina izlaženja *Kaja* (1968-1984), dakle u onoj njegovoj fazi koju je urednički obilježio Draganić. Nakon tog razdoblja samo je još nekoliko brojeva priređeno po tome modelu. Jedan od njih priređen je kao zbornik radova sa znanstvenog skupa *Jezični i umjetnički i izraz na kajkavskom tlu u Krapini* (1-2/1988), a poseban broj u cijelosti je bio posvećen i 900. obljetnici Zagrebačke nadbiskupije (4-5/1994). U najnovije vrijeme pojavila su se još dva monotematska broja, i to oba u povodu obilježavanja četrdesetgodišnjice izlaženja *Kaja*: prvi je bio spominjani zbornik sa znanstvenog kolokvija *Časopis Kaj u kontekstu nacionalne periodike i njegov četrdesetgodišnji doprinos hrvatskoj znanosti i kulturi* (3/2009), a drugi također spominjana tematsko-žanrovska *Bibliografija časopisa Kaj 1968. – 2010.* (3-4/2011).

Osim brojke od ukupno pedesetak “namjenskih” brojeva *Kaja*, o njihovoj važnosti svjedoči i uredništvo časopisa koje u osvrtu na prve četiri godine izlaženja časopisa ustvrđuje da recepcijska prihvaćenost “namjenskih” brojeva “potvrđuje njihovu korisnost odnosno udovoljavanje svrsi”, a svrha je bila dopiranje do čim šireg kruga čitateljstva, među kojima su stanovnici ne samo urbanih i većih, nego i ruralnih, odnosno manjih mjesta. Uredništvo, naime, navodi kako je časopis vrlo dobro “primljen od velikog broja škola, jer se mnogi sadržaji uklapaju u nastavnu građu” te ističe “[p]osebno nam je drago što su na časopis pretplaćene najznačajnije biblioteke i druge ustanove svih republika”, a ističe i kako vrše posebne napore da časopis “dopre u selo, gdje ne postoji navika na knjigu”¹⁴⁰. U želji da se dopre do tih na knjigu nenaviklih

---

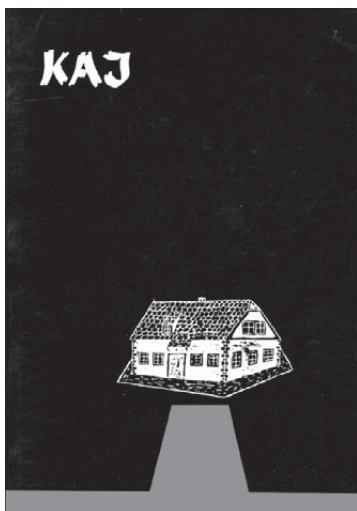
¹⁴⁰ Redakcija časopisa “Kaj”: *Izjava redakcije časopisa “Kaj”*. Kaj, 5(1972), 12, str. 113.

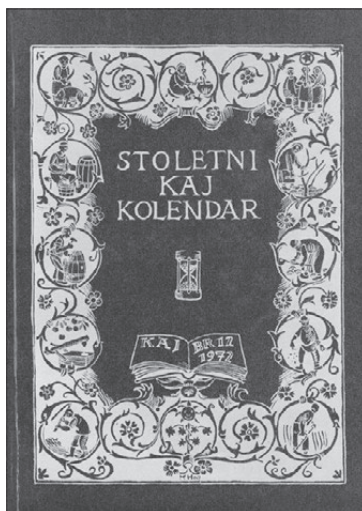
Poseban broj *Kaja* posvećen Ožlju
(Kaj, 9-11/1976)

Poseban broj *Kaja* posvećen
Ljudevitu Gaju (Kaj, 10/1974)

Poseban broj *Kaja* posvećen
Josipu Brozu Titu (Kaj, 2/1982)

Naslovnica *Stoletnog kaj kalendara*
(Kaj, 12/1972)

recipijenata, iz časopisa je, kako navodi uredništvo, “isključeno sve osim prihvatljivog sadržaja”¹⁴¹, što bi značilo da su tekstovi uglavnom pisani s namjerom da budu prihvatljivi čim širem krugu čitatelja. Takva usmjerenost svjedoči da je uredništvo vodilo svojevrsnu prosvjetiteljsku, pa i populističku politiku.

Osim toga što su nerijetko predstavljali prve publikacije o tim fenomenima, monotematski brojevi dobro su prihvaćani kod publike zbog još nekoliko razloga. Prvi je dostupnost *Kaja* u sredinama gdje ne postoji knjižarska mreža. Različitim metodama uredništvo *Kaja* uspjelo je, naime, časopis plasirati i u najmanjim mjestima do kojih, da su se oslanjali na ustaljene distribucijske kanale, kao što su knjižare ili kiosci, zasigurno ne bi uspjeli doći. Draganić i sam priznaje da se časopis distribuira ciljanoj publici ovisno “o sadržaju pojedinog sveska časopisa i posebnih izdanja. To su pretežno tematski sadržaji, dijelom i prve knjige o pojedinim krajevima pa je zato zanimanje veliko, a naklada između 8000 i 10000 primjeraka”¹⁴². Stoga zadovoljno zaključuje da “[i]nače aktualan problem distribucije ovdje ne postoji jer se realizira samo ono što je društveno potrebno pa tada zanimanje i prođa ne izostaju”¹⁴³. U osmišljavanju monotematskih brojeva gledalo se, dakle, dobro i na to kome bi se mogli plasirati, a ne samo što bi bilo dobro obraditi. Da je uredništvu bilo posebno stalo do recipijenata u malim sredinama svjedoči činjenica da su u monotematskim brojevima, a povremeno i u višetematskima, pretiskivani već objavljeni članci o pojedinim znamenitostima ili ličnostima kajkavske Hrvatske iz različitih, obično užestručnih publikacija, kako bi preko *Kaja* postali dostupni širokom krugu čitateljstva do kojeg je *Kaj*, za razliku od publikacija iz kojih su pretiskivani, uspijeva doprijeti. Uredništvu *Kaja*, dakle, nije bilo uvijek važno da se o pojedinim fenomenima pišu novi članci, da se vrše nova

---

¹⁴¹ Isto. Str. 113.

¹⁴² Isto. Str. 84.

¹⁴³ Isto. Str. 85.

istraživanja i sl., nego je bilo važno čitateljima ponuditi sadržaj *o njima samima*, dakle osigurati čitateljstvo makar i na uštrb izvornosti i kvalitete, iako se uredništvo više puta u svojim autorefleksivnim člancima ograđivalo kako bira samo najkvalitetnije suradnike i priloge. Drugi važan razlog zbog kojeg su monotematski brojevi dobro prihvaćani kod čitateljstva leži u činjenici da je *Kaj* svoj prostor otvarao lokalnim stvarateljima (književnicima, likovnim umjetnicima, kroničarima itd.) te stvaralaštvu djece. Recipijentima koji do tada nisu imali publikacije o svojim krajevima činjenica da u *Kaju* osim sadržaja *o sebi* mogu pronaći i *same sebe* svakako je bila razlog više za kupnju časopisa. Iz toga proizlazi i treći razlog zbog kojeg su monotematski brojevi bili široko prihvaćeni, a to je širok sadržajni spektar tema (suvremenost, povijest, etnologija, kultura, povijest umjetnosti, narodna tradicija), čime se također pokušalo prikupiti čim šire čitateljstvo, gotovo po modelu *za svakoga ponešto*.

Prosvjetiteljsko-populističkom profilu časopisa doprinosilo je i evociranje stare kajkavske kalendarske tradicije. Naime, već od trećeg godišta izlaženja (1970) u *Kaju* se počinje pojavljivati rubrika *Stoletni kaj kalendar*. Radi se o rubrici koja se otada pa sve do 1990. pojavljuje obično u posljednjem broju *Kaja* za tekuću godinu i koja se sastoji od nekoliko stalnih rubrika. Prva od njih je jednolisni pregledni kalendar za dolazeću godinu, zatim se donosi pregled državnih praznika i značajnih datuma u nadolazećoj godini te dvanaestlisni katolički kalendar za narednu godinu, s popisom svetaca i blagdana, popraćen meteorološkim predviđanjima preuzetima iz starih kajkavskih stoljetnih kalendara. U brojevima *Kaja* u kojima su kalendari obično se donose i prigodni božićni ili novogodišnji članci te književni uratci ili pretisci iz starih kajkavskih knjiga, čime ti brojevi dijelom dobivaju karakter starih kajkavskih pučkih kalendara. Dok je to, s jedne strane, vjerojatno predstavljalo vraćanje duga zaboravljenoj kajkavskoj kalendarskoj tradiciji, vjerojatno je, s druge strane, ipak bio i dodatan prosvjetiteljsko-populistički potez kojem je jedan od ciljeva bio

pridobivanje čim šireg kruga čitatelja kakav su nekad imali stari kajkavski pučki kalendari. Sve u svemu, dok je s jedne strane okretanjem fokusa prema *margini* predstavljao bitnu novost u prostoru nacionalne književnosti i kulture, *Kaj* je s druge strane nekim svojim postupcima iskazivao tradicionalnost, štoviše anakronost, o čemu najbjelodanije svjedoči prosvjetiteljsko poslanje koje je u njemu gajeno prvih dvaju desetljeća, kao i povratak kalendarskoj koncepciji.

Takva prosvjetiteljska (i populistička) politika *Kaja* u prvoj, *Draganićevoj eri* izlaženja, doprinosila je ne samo popularnosti, već i (samo)opstojnosti časopisa, o čemu svjedoče broj pretplatnika časopisa te naklade monotematskih brojeva. Slijedeći politiku čestih monotematskih brojeva u kojima su pojedini fenomeni dobivali prve “knjige o sebi”, časopis je u prvih desetak godina imao oko dvije tisuće stalnih pretplatnika. Dok je prosječna naklada višetematskih brojeva bila oko šest, monotematskih je iznosila između osam i deset tisuća primjeraka po broju, a neki su monotematski brojevi tiskani i u znatno većim nakladama, npr. onaj o Seljačkoj buni (br. 1-2/1973) čak u trideset tisuća primjeraka.¹⁴⁴ Mnogi brojevi ili pojedini članci objavljivani su i kao zasebne publikacije (separati) te su se također prodavali u velikim nakladama¹⁴⁵.

Osim pretplata i pojedinačne prodaje (pogotovo monotematskih) brojeva, časopis je od početaka izlaženja dobivao veće ili manje financijske dotacije od državnih i lokalnih vlasti, kao što su tadašnje republičke samoupravne interesne zajednice (RSIZ-ovi) zadužene za kulturu, prosvjetu i znanost, odnosno slični gradski fondovi Grada Zagreba. Draganić u osvrtu na prvih deset godina izlaženja časopisa navodi da osim iz tih izvora sredstva “pritječu od općina, poduzeća i ustanova, prodaje i oglasa, od re-

---

¹⁴⁴ Usp. Šuste, Ivan i dr.: *Naša desetgodišnjica*. Str. 84-85.

¹⁴⁵ Isto. Str. 86-93.

produkcija umjetničkih slika, čestitki i sličnog”¹⁴⁶. Da se časopis financirao i od oglašivača vidljivo je po tome što se sve do sredine 1980-ih u većini brojeva na posljednjim stranicama nalazi i do tridesetak oglasa različitih tvrtki i obrtnika, od građevinarskih, metalurških, drvnih i sl. industrija, preko kemijskih, kozmetičkih, prehrambenih i pivovarskih te hotelsko-ugostiteljskih i trgovačkih poduzeća i objekata, do knjižara i nakladnika te pojedinih biblioteka, knjiga, časopisa i novina. Pritom je primjetljivo kako se u monotematskim brojevima većinom pojavljuju oglašivači iz krajeva o kojima se govori u dotičnome broju časopisa, a za pojedine brojeve uredništvo zahvaljuje na dotacijama i organima lokalne uprave o kojima se govori u časopisu. Nestanak interesa oglašivača i sponzora sredinom 1980-ih vjerojatno je, s jedne strane, uzrokovan činjenicom da se časopisu smanjuje naklada, odnosno da gubi populistički profil, a s druge strane promjenom medijskih i sociokulturnih uvjeta u kojima potpunu prevlast preuzimaju audiovizualni mediji. No, takvu je sudbinu osim *Kaja* doživjela i većina kulturnih tiskanih medija. Otada, a pogotovo od 1991. osnovu financiranja *Kaja* čine samo dotacije ministarstava kulture, prosvjete i znanosti te gradskog ureda za kulturu grada Zagreba, a tek se povremeno kao donatori pojavljuju i neki drugi subjekti, poput Varaždinske i Zagrebačke županije. Radi se, dakle, o bitno promijenjenom načinu financiranja u kojem je gotovo potpuno nestala prodaja širokom krugu čitatelja, a time i interes oglašivača. Naklada se otada kreće od 1000 do 800 primjjeraka, a broj pretplatnika je i bitno manji.

Zaključno bismo za monotematske brojeve *Kaja* mogli reći da su u prvih petnaestak godina izlazenja časopisa činili važno ne samo sadržajno nego i recepcijsko, štoviše i financijsko uporište uređivačke politike, u čemu se očitovala kako kulturna, tako i prosvjetiteljska (pa i populistička) politika *Kajeva* uredništva, koja je korespondirala s njegovim tadašnjim podnaslovom – *časopis za kulturu i prosvjetu*.

---

¹⁴⁶ Isto. Str. 86.